

Az 1955. december 6-i „lincsaktíva” jegyzőkönyve

A Magyar Dolgozók Pártjának vezetői 1955 novemberében arra az elhatározásra jutottak, hogy a „renitenskedő”, „jobbra csúszott” párttag írókat megleckéztetik: munkásnaggyűlésen fejükre olvassák „bűneiket”. Az eretneküldözések vérfagyasztó légkörére emlékeztető színjátékot abban a teremben rendezték meg, ahol a koncepciós perbe fogott kommunista vezető, Rajk László bírósági tárgyalása folyt 1949-ben. A gyűlést hivatalosan budapesti pártaktívának nevezték. A kioktató inkvizítor szerepét a Budapesti Pártbizottság első titkárára osztották. A hálásan tapsoló közönség főként pártfunkcionáriusokból állt: a kerületek pártbizottságainak képviselőiből, gyárak, üzemek függetlenített párttitkáraiból. A hatalom szerint a közönség „az ország élenjáró munkásait, a város közvéleményét” képviselte. Az elnökségben ott ült az 1953-as megingás után trónját ismét szilárdnak érző „első ember”, Rákosi Mátyás is. Az esemény lincsaktíva néven került be az irodalmi köztudatba.

A taggyűlés jegyzőkönyve, amely a Budapesti Pártbizottság iratai között maradt fenn, most kerül először nyilvánosságra. Ebből közöltem Háy Gyula felszólalásának kis részletét Az írók és a hatalom 1956–1963 című könyvemben.¹ Az író özvegye szerint férjét a közönség nem engedte szóhoz jutni, a jegyzőkönyv tehát hamisítás. Háy Gyuláné bizonyítékkul Háy Gyula önéletrajzára hivatkozik.² Az Aczél–Méray szerzőpáros Tisztító vihar című könyvében azt állítja, hogy az író az állandó közbekiabálások miatt nem tudta beszédét végigmondani.³ Az emlékezet megbízhatatlanságára utal, hogy Erdei Sándor egy 1982-ben készült interjúban azt mondta, hogy Tamási Lajos felszólalását hurrogták le. Emlékezete szerint a bevezető hosszú előadást Ráko-

¹ Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 320. o.

² „Minden másodpercben közbeszólt valaki. Újra meg újra megpróbáltam befejezni a mondatomat. Minden oldalról ordítottak felém.” *Háy Gyula: Született 1900-ban. Emlékezések.* Budapest, Interart, 1990. 382. o.

³ „Háy Gyula... szót kért, felment az emelvényre és halottsápadtan, remegő hangon mégiscsak beszélni kezdett. Nem jutott sokáig. »Harminc éve vagyok párttag – kezdte halkán... Kiáltások kezdtek röpködni... Háy néhány halk mondat után belátta, hogy kísérlete elhibázott. Hiábavaló: abbahagyta felszólalását és a tömeg gúnyos megjegyzéseinek záporában lement az emelvényről. *Aczél Tamás–Méray Tibor: Tisztító vihar. Adalékok egy korszak történetéhez.* Harmadik kiadás, München, „Griff” Kiadó, 1982. 325. o.

si Mátyás tartotta.⁴ A jegyzőkönyv eredetiségéről szóló vita a sajtóban is teret kapott.⁵ Az ülés jegyzőkönyvének közzétételével a kételyek eloszlátása is célunk.

A kommunista írói, újságírói ellenzék kialakulásáról és tevékenységéről már sokan és sokat írtak, bár bőven maradt feladat a jövő múltbúvárainak is.⁶ A változást akaró kommunista írók az általuk ideálisnak tartott szocialista társadalmi rend érdekében lettek lázadókká. Már 1954-ben rosszállóan emlegették, de akkor még fogcsikorgatva eltűrték az akkori ideológiai titkár, Farkas Mihály és munkatársai bornírt intézkedéseit, 1955 tavaszától azonban már nem voltak hajlandók tolerálni az újra egyedurakodó Rákosi kegyeltjeit. Alapvetően tehát a resztalinizáció, a vezetőkbe vetett bizalom elvesztése tette lázadókká a rendszer gyengülése miatt aggódó kommunistákat.

A hatalomgyakorlókkal elégedetlen kommunista írók fokozatosan éreztek rá a szabadság ízére, amin természetesen csak a szocializmusnak elkötelezett irodalom szabadságát, a pártos véleménymondás szabadságát értették, de a pártvezetés számára már ez is szentségtörésnek tűnt. A harc vére ment tehát, ha látszólag csak szavak, vélemények csatáztak is egymással.

A pártvezetés belső ellenzékévé váló kommunisták érdeme, hogy szóvá tették az ellátási nehézségeket, a jogsértéseket, rámutattak a pártdeklarációk és a valóság között feszülő ellentmondásra. A reformpárti kommunisták a szocializmus építése során elkövetett hibák feltárását, a valóság árnyoldalainak bemutatását a változások lényegi elemének tartották, ellentétben a hibákat elkövető, de felelősségüket beismerni nem akaró pártvezetőkkel, akik továbbra is abban a hitben ringatták magukat, hogy a rideg valóság a szép szólamok, a ráolvasott optimista ígék hatására automatikusan azzá lesz, aminek ők szeretnék látni.

Az írói elégedetlenség mögött az 1953 utáni júniusi politika igenlése rejlett, s valamiféle nosztalgia az 1949 előtti idők iránt, amikor a párt közvetlenül nem avatkozott bele a kommunista írók tevékenységébe, megelégedett azzal, hogy az elvi, stratégiai kérdésekben a párttag írók egyetértettek a politikusokkal. Révai Józsefnek tekintélye volt előttük, ugyanez nem mondható el pártközponti utódairól.

⁴ Többé nem hazudunk. Beszélő-beszélgetés Erdei Sándorral. Az interjú Csalog Zsolt készítette. Beszélő, 17. In: Beszélő összkiadás. Sajtó alá rendezte: *Havas Fanny*. Budapest, AB-Beszélő kiadás, II. k. 452. o.

⁵ *Gyertyán Ervin*: Kettős kötöttség. Népszava, 1996. október 28.; *Litván György*: Egy felelős kiadó dilemmái. Népszava, 1996. december 13.

⁶ Lásd mindenképp: *Aczél Tamás–Méray Tibor* idézett művét, valamint *Rainer M. János*: Az író helye. Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953–1956. Magvető Könyvkiadó, 1990.

A Politikai Bizottság egyes tagjai a tekintélycsorbulást arroganciával és bűnbakkereséssel kompenzálták. Egyaránt hibáztatták az ideológiai harcot szerintiük 1953 előtt elhanyagoló Révait, valamint az írókat túlzottan szabadjárásra engedő Nagy Imrét, akit felelősnek tartottak a „narodnyikizmus” feléledéséért, bár rábizonyítani semmit sem tudtak, hiszen Nagy Imre miniszterelnöksége időszakában nemigen foglalkozott irodalmi kérdésekkel – ellentétben utódjával, Hegedüs Andrással, akinek íróellenes kirohanásait főként mentora, Gerő Ernő méltányolta.

A reformeszmék terjedésével párhuzamosan egyre több jel mutatott arra, hogy a párttag írók közül többen – köztük a legnevesebbek: Déry Tibor, Benjámin László, Zelk Zoltán, Aczél Tamás és mások, valamint az úgynevezett népi kommunisták: Erdei Sándor, Kónya Lajos, Sarkadi Imre és a többiek – immár magukat tartják hivatottnak a kommunista eszmék írószövetségi képviselőjére, s párthivatalnok-feletteseiket saját ügyeikben illetéktelennek tekintik. A pártvezetők éppen fordítva gondolták: igazukról, csálhatatlanságukról meg voltak győződve, s továbbra is dróton szerették volna rángatni az írókat. Kulturális ügyekben a merev, dogmatikus beállítottságukról ismert politikusok – Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Hegedüs András – döntöttek, s a környezetükben működő vezetők – így Andics Erzsébet, a pártközpont Tudományos és Kulturális Osztályának (TKO) vezetője és Nonn György népművelési miniszter-helyettes – szolgai módon követték őket.

Az ideológiával átítatott belső hatalmi harcban a csúcson lévők voltak előnyösebb helyzetben. A velük elégedetlen kommunisták azon a területen indították a támadást, melyet érveikkel jól körül tudtak bátyázni: a publikálási szabadság, az írószövetségi autonómia kérdéseit feszegették. Többségük olyan író volt, aki 1949 és 1953 között a pártvezetéssel egyetértésben vontatta hatalma alá az egész irodalmi életet, kizárva belőle azokat, akik nem feleltek meg elképzeléseiknek.

A hatalom és az írószövetség reformszándékú kommunista vezetői közötti konfliktusok éveket felölelő történetében a „lincsakatva” az eseményláncolat egyik szeme csupán.

Az események ismertetésében 1955 kora tavaszáig kell visszamennünk. Ekkor sikerült Rákosiéknak kiszorítani a hatalomból Nagy Imrét, ami az 1953 nyarán meghirdetett reformok véglegesnek tűnő bukását jelentette. A szellemi életben újra erőre kaptak az ortodoxia hívei, keresztesháború indult a „jobboldali elhajlók” ellen. A nagy horderejű politikai változásról az emberek

az MDP Központi Vezetősége márciusi határozatából szerezhettek tudomást.⁷

A határozatot széles körű kampány népszerűsítette. A Magyar Írók Szövetségének pártszervezete számára is kötelezővé tették ismertetését, megvitatását. (A 340 főnyi tagság kétharmada tagja volt az állampártnak!) A várt egyetértés elmaradt, sőt akadtak olyanok, akik kételyeiknek is hangot adtak, ami merőben szokatlan jelenség volt akkoriban. Rákosiék elhatározták, hogy személyesen próbálják jobb belátásra bírni az írókat. Rákosi Mátyás, Hegedüs András, Gerő Ernő, valamint a pártvezetés által kiválasztott írók beszélgetésére április végén került sor.

A nem szokványos találkozót alaposan előkészítették. Andicsék írásban tájékoztatták vezetőiket a legutóbbi írószövetségi eseményekről, nem hagyva ki beszámolójukból a magánbeszélgetésekről hozzájuk eljuttatott feljegyzéseket sem. A Tudományos és Kulturális Osztály előterjesztésében olvasható: „A határozat megjelenése után több mint nyolc héttel is az a helyzet, hogy vezető íróink közül Déry, Zelk, Kuczka, Örkény, Juhász, Aczél stb. lényegében a passzív rezisztencia álláspontján vannak... A március 22-i kommunista aktíva szünetében Déry például kijelentette Nagy Péternek, a pártvezetőség tagjának, hogy »A lecke fel van adva. Vagy megmondom, hogy nem értek egyet a határozattal, vagy hallgatom... **Eörsi István** nyíltan kimondta, hogy nem ért egyet a határozattal, úgy, ahogyan nem ért azzal egyet az írószám-ba-menők 90%-a. Szerinte a vélemény szabadság nálunk korlátozva van.”⁸ A feljegyzésben az is olvasható, hogy az írók szerint „az irodalompolitika gyakorlata az, hogy eleve rosszat tételez fel az írókról, pedig azok minden erejükkel a pártot és a népet akarják szolgálni... Általában minden funkcionárius bizalmatlan az írókkal szemben. Elejtett kijelentéseiket, vitamegjegyzéseiket, lehallgatott telefonbeszélgetéseiket arra használják fel, hogy ennek alapján írjanak káderjellemzést, ahelyett, hogy a megírt művekre támaszkodnának.” A feljegyzésben önkritikus sorok is olvashatók: talán mégse helyes, hogy számos pártfunkcionárius „ellenforradalmi gyülekezetnek” nevezi az Írószövetséget.

Rákosi és az írók találkozáján elhangzottakról közvetett forrásokból tudunk. Egy pártközponti feljegyzés szerint Déry többek között a következőket mondta: „A tévedéshez való jogomat, mint öreg író is fenntartom magamnak. A bírálat súlya nincs arányban tévedéseinkkel. Az elvtársak túl nagyra becsülik az irodalom jelentőségét. Való tény, hogy több írónk nem dolgozik. Én magam is rosszul érzem magam. Négy-öt hónap óta egy sort sem tudok leírni. Nem tu- [...]

⁷ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. Szabad Nép, 1955. március 9.

⁸ MOL 276. f. 65. cs. 333. ő. e.